

Evolutionarbiologisk forskning om aggression slår slint

Vad kan forskning om möss säga om människors aggressivitet? Varför tror vi att stenåldersmänniskan hade ett psykologiskt mindre komplext liv än vi? Hugo Strandberg pekar på vad som går snett i forskning om aggression.

När man läser populärvetenskapliga texter om aggression stöter man snart på föreställningen att experiment på möss kan hjälpa oss att bättre förstå människors aggressivitet. Tanken verkar vara att eftersom både människor och möss kan vara aggressiva kan vi lika gärna studera möss som människor om vi vill förstå aggressivitet. Och eftersom experiment på möss är lättare att genomföra än experiment på människor är studier av möss rentav att föredra.

Men är inte detta ett bakvänt sätt att resonera? För att kunna jämföra två saker på ett fruktbart sätt måste man ju redan förstå sig på det man vill jämföra, annars vet man ju inte vad det är man jämför. Risken är annars att man tar fasta på ytliga och vilseledande likheter, för några likheter kan man alltid hitta mellan vilka fenomen som helst. Det kan mycket väl hända att en jämförelse med möss i vissa avseende är relevant, men det är något som först måste visas. Och för att visa det måste man först vinna en god förståelse av möss och människors aggressivitet, oberoende av varandra.

Låt mig ge ett exempel på missuppfattningar som kunde uppstå om man glömde bort det här. Fladdermöss och människor har båda öron, och anatomiskt sett finns många likheter mellan fladdermusens öron och människans. Studier av fladdermöss har visat att de använder öronen till att orientera med, genom att de hör hur ljud återkastas från de föremål de för stunden har runt sig. Kan man nu dra slutsatsen att detta gäller också för människan? Skälet till att vi inte drar den slutsatsen är att vi redan vet att den som förlorar hörseln drabbas av en lång rad olika svårigheter, men att en förlust av den rumsliga orienteringsförmågan inte är en av dem.

Evolutionarbiologin bygger på spekulation

Liknande problem hamnar man i om man hyser alltför stora förhoppningar på ett evolutionarbiologiskt perspektiv på aggression. Tanken verkar vara att eftersom stenåldersmänniskorna anatomiskt sett inte skiljer sig från nutida människor måste aggressivitet hos dem vara samma sak som hos oss, och för att förstå aggression bättre behöver vi därför inte fördjupa oss i det moderna livets alla komplikationer utan kan studera aggressionen i ett sammanhang där alla dessa för forskningen försvärande omständigheter har skalats bort. Men här

En viktig fråga är nämligen i vilken relation aggressivitet står till ilska.

får man samma problem som med musforskningen: endast om man först har visat att dessa komplikationer är av försumbar betydelse blir en jämförelse med stenåldersmänniskorna relevant. Och för att visa det måste man först studera aggression hos oss, alltså just det man vill undvika. De vetenskapliga problemen med evolutionarbiologisk forskning är faktiskt ännu större än med musforskningen. Möss kan vi ju faktiskt studera, medan det vi säger om stenåldersmänniskor lätt blir ren spekulation. Vad finns det exempelvis för skäl att tro att deras liv var psykologiskt mindre komplext än våra?

Okontrollerad ilska och aggression

Om man vill förstå aggression bättre finns det några distinktioner som är viktiga att göra. Dessa finns då och

då nämnda i de populärvetenskapliga texter jag stött på, men mitt intryck är ändå att de i slutändan inte tas till vara. En viktig fråga är nämligen i vilken relation aggressivitet står till ilska. I vissa sammanhang finns det ingen koppling alls. Då syftar ordet "aggressiv" enbart på ett visst beteende. Ordet är exempelvis vanligt förekommande i sportsammanhang. För att förstå varför ett visst fotbollslag spelar aggressivt måste man kunna reglerna samt veta något om lagens styrkor och svagheter; på så sätt kan det bli tydligt varför ett sådant spelsätt kan tros vara vinnande. Laget spelar alltså aggressivt av taktiska skäl; är någon av spelarna arg är det en helt annan sak. Om man vill förstå varför laget spelar som det gör måste man vidare ställa andra frågor, frågor av mer moralisk-existentiell natur, om varför en viss spelare, eller detta lag som kollektiv, lägger just denna vikt vid att vinna, frågor med uppenbara kopplingar till ekonomi och estetik.

I de populärvetenskapliga texter jag stött på verkar man å ena sidan syfta på ett beteende när man talar om aggressivitet, eftersom man vill förklara sådant som våldsbrottslighet och krig, men å andra sidan är det en annan fråga som står i centrum: hur man ska förklara att någon exploderar av ilska, beter sig på ett okontrollerat och impulsivt sätt. Här, till skillnad från i sportexemplet, finns en koppling mellan aggressivitet och ilska. Men inte heller här är kopplingen direkt, för det finns inte ett enda sätt att vara arg på: ilska kan lika gärna vara synlig som sammanbitenhet och tystnad som i utagerande och skrik. Att det ändå finns en sådan koppling gör dock att det man undersöker är mer specifikt än vad man verkar tänka sig. Man kommer alltså inte långt om man vill förstå krig eller våldsbrottslighet på det här

sättet. Endast våldsbrottslighet av vissa slag är resultat av vredesexplosioner, krig nästintill aldrig.

I vilket fall finns det något sådant som att explodera av ilska. Och hur ska man förstå det? Ett första viktigt steg är, menar jag, att lägga märke till att en sak jag just skrev är vilseledande: att explosionen är okontrollerad. En nysning är okontrollerad; tänk på den klassiska filmscenen när detektiven, spionerande på några tjuvar, plötsligt måste nysa, en nysning han, hur mycket han än vill hejda den, inte kan undertrycka. Men så är det väl inte när man exploderar av ilska? Inte tänker man samtidigt att det här är olycksdigert? Innan och efteråt är det förstås ofta annorlunda, men själva explosionen erfar jag inte som något jag misslyckats att kontrollera. Det betyder förstås inte att den är kontrollerad; det vore som fotbollslaget, som väljer att spela aggressivt. Här har vi något som varken är kontrollerat eller okontrollerat. Och skälet till det är att ilskan är ett uttryck för hur jag förstår situationen, hur mycket jag än tidigare och senare förstår den annorlunda.

Det är just därför det är så svårt att komma till rätta med det här problemet – när det är ett problem, för ilska kan ju också vara rättmätig. Här handlar det nämligen inte om att åtgärda något isolerat utan om att förändra sitt sätt att tänka, sitt sätt att förstå sig själv, andra och relationen mellan oss. Och då finns inga enkla knep.

Hugo Strandberg är docent och universitetslärare vid Åbo Akademi samt forskare vid Centre for Ethics, Pardubice universitet i Tjeckien.

